

گفت و گو با دکتر عارف نوشاهی

(۳)

گزارش میراث: بخش اول و دوم گفت و گو با جناب آقای دکتر عارف نوشاهی کتاب‌شناس برجسته پاکستانی در شماره‌های قبل به چاپ رسید. اینک بخش پایانی آن را تقدیم می‌کنیم.

گنجینه مفتی است، فهرست کردم که حدود هزار و ششصد نسخه در این مجموعه هست و آن کتاب ارشاد که گفتم نسخه‌ای از آن در اسلام آباد است، نسخه آن را اولین بار من در همین مجموعه دیدم.

این مجموعه مفتی چون

صاحبان آن خود طبیب بودند بیشتر دستنویس‌های طبی را در این مجموعه گرد آورده‌اند؛ چنانکه بعضی نسخه‌های منحصربفرد طبی در این مجموعه دیده می‌شود. البته نسخه‌های غیرطبی هم در این مجموعه هست، از جمله موضوعات تاریخ، اسلام و ادبیات و غیره اما کثرت با دستنویس‌های طب است.

صفری: پس این گنجینه از نظر تاریخ علوم باید خیلی بالرش باشد.

دکتر نوشاهی: بله گنجینه با ارزشی است. نسخه‌هایی در این گنجینه هست که من تعجب کردم که صاحب این گنجینه با اینکه در یک شهرستان دور و در یک روستا زندگی می‌کرده، چگونه توانسته در آنجا این نسخه‌ها را گردآوری کند؟ مثلاً در این مجموعه دیوان عبدالواسع باخرزی صاحب مقامات جامی که آقای نجیب مایل هروی به چاپ رسانده موجود است و دیوانش را من آنجا دیدم که نشانی آن در هیچ جا ذکر نشده است یا کتاب‌های دیگر متعلق به شبه قاره در این گنجینه موجود است و در جای

صفری: آیا فهرست‌های قبلی را هم در این کار وارد کرده‌اید؟

دکتر نوشاهی: نه، آن مجموعه‌هایی را که چاپ شده وارد نکرده‌ایم. در این فهرست فقط نسخه‌هایی معرفی شده که تا به حال فهرست نشده بود.

صفری: آیا با این فهرست، معرفی همه نسخه‌های فهرست نشده آن کتابخانه تمام می‌شود؟

دکتر نوشاهی: بله، با این فهرست، معرفی نسخه‌های خطی فارسی دانشگاه پنجاب تمام می‌شود. اما من نظرم بر این است که فهرست شیرانی را نیز مجدداً فهرست کنم. چون آن سه جلدی را که مرحوم بشیرحسین چاپ کرده، متأسفانه اغلاط زیادی دارد و اشتباهاتش زیاد است که باید بازبینی شود و آن را در یک فرصت دیگری باید انجام داد. در آن مجموعه هم حدود سه هزار و پانصد نسخه موجود است. صفری: یعنی جمعاً حدود شش هزار نسخه یا بیشتر.

دکتر نوشاهی: بله بیش از شش هزار نسخه، فهرست دیگری که در حال آماده سازی برای چاپ است، فهرست نسخه‌های خطی فارسی آرشیو ملی پاکستان (اسلام آباد) است. آرشیو ملی پاکستان دارای دو بخش است. یک بخش، مجموعه‌های خصوصی است که مردم اهداء می‌کنند و یک بخش هم هست که نسخه خریداری می‌کند.

آنهایی که متعلق به خودشان بوده، یعنی خودشان نسخه‌ها را خریده‌اند، فهرستش قبلاً چاپ شده. اما این مجموعه خصوصی هنوز فهرست برداری نشده بود که من نسخه‌های فارسی یکی از این مجموعه‌ها را که اسمش

دیگر نیست، یا بسیار کمیاب است.

صفری: در فهرست نگاری این دو مجموعه از چه شیوه‌ای استفاده شده؟ آیا به صورت فهرست موضوعی است، یا اینکه آنها را به صورت الفبایی تنظیم کرده‌اید؟

دکتر نوشاهی: هر دو فهرست موضوعی است.

صفری: آیا با نمایه‌ها به صورت الفبایی و غیره نیز تنظیم شده؟

دکتر نوشاهی: بله با نمایه‌ها که نمایه‌هایی برای مؤلفین و همچنین نمایه‌های الفبایی متون خواهد داشت، اما متن فهرست به صورت موضوعی است.

فهرست دانشگاه پنجاب و فهرست آرشیو ملی هر دو حروفچینی شده و در مرحله نمونه‌خوانی و غلطگیری است که امیدواریم تا سال دیگر اینها هم آماده چاپ بشود.

آنچه ذکر شد شش اثر از من است که مرکز پژوهشی میراث مکتوب در حال انتشار آنهاست. چنانکه گفتیم دو عنوان آن تا دو سه ماه دیگر ان شاء الله به بازار می‌آید و بقیه چهار کار دیگر هم، فکر می‌کنم فهرست کتاب‌های چاپی شبه قاره زودتر از آن فهرست‌های نسخ خطی به بازار بیاید و همچنین ثواب المناقب را هم تا سال دیگر باید برای بزرگداشت مولانا آماده چاپ کنیم.

صفری: سوآلی که الان مطرح می‌کنم باید پیش از اینکه بحث دو عنوان فهرست نسخه‌های خطی پیش بیاید مطرح می‌شود، چرا که مربوط می‌شود به فهرست نسخه‌های چاپی شبه قاره. فرمودید که فهرست نگار برای بالا بردن میزان صحت کارش باید چاپ‌هایی را که درصد معرفی آنهاست، خودش مستقیماً بررسی کند. با توجه به اینکه فهرست نسخه‌های چاپ شبه قاره چه از نظر میزان منابع و چه از نظر پهنه جغرافیایی محدوده‌ای بسیار وسیع را در بر می‌گیرد، می‌خواستیم بدانم شما برای تدوین این فهرست چگونه عمل کردید و چه کتاب‌خانه‌ها و منابعی را مورد بررسی قرار داده‌اید؟

دکتر نوشاهی: بله، اصول کار من که همین بوده یعنی بررسی مستقیم چاپ‌ها؛ اما می‌دانید که در کاری به این گستردگی و با وسعتی که این منطقه دارد، نمی‌شود کار را صد در صد به این شکلی که گفتم انجام داد، اما با وجود اینها من در مدتی که در ایران بودم کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران را با همکاری دکتر سید حسن عباس فهرست کردم و کتاب‌ها را در اینجا دیدم؛ بعد هم در پاکستان، کتابخانه گنج بخش که مهم‌ترین مجموعه کتب چاپ فارسی است

آنها را شخصاً دیدم...

صفری: فهرست کتابهای فارسی چاپ سنگی و کمیاب

کتابخانه گنج بخش را هم شما خودتان تألیف کرده‌اید؟

دکتر نوشاهی: بله آن فهرست که در دو جلد قبلاً چاپ

شده بعد از آن هم باز کتاب‌های زیادی برای آنجا خریداری شده که رفتم و دیدم، و همینطور کتابخانه‌های دیگری که در پاکستان بوده آنها را هم من شخصاً دیدم. خوب بخش اعظم این فهرست متعلق به هند است. یعنی کتابخانه‌هایی در هند هست که آنجا هم کتاب چاپ شده و من هم امکانات آنچنانی نداشتم تا بروم به هند. آنجا از دکتر سید حسن عباس خواستم تا ایشان هم همکاری کنند و ایشان هر وقت فرصت می‌کردند، کتاب‌هایی را که می‌دیدند برای من فیش می‌نوشتند و به پاکستان می‌فرستادند؛ من هم آن فیش‌ها را ویرایش یا ادیت می‌کردم و مطابقت می‌دادم با کاری که خودم انجام داده بودم و بدین شکل، آن قسمت هند به وسیله دکتر حسن عباس که خود ایشان نسخه‌ها را دیدند در کتابخانه رضا رامپور و در کتابخانه خدابخش و کتابخانه‌های دیگر انجام شد.

صفری: آیا قرار شما و ایشان بر این بود که ایشان

کتابخانه‌های خاصی را در هند ببینند یا مثلاً کتاب‌هایی که به روز چاپ می‌شود، یا اینکه بسته به فرصت ایشان هر مدخلی را که با آن مواجه شدند فیش کنند؟

دکتر نوشاهی: نه قرار بر این بود که هر کتاب چاپی که

ایشان در هند ببینند برای من برگه بنویسد؛ البته نه اینکه این کار را به صورت تمام وقت بلکه هر موقع که ایشان به چیزی برمی‌خورند، آن را برای من یادداشت می‌کردند و می‌فرستادند.

در مرحله اول بنای کار بر همین بوده که کتاب‌ها را

خودم ببینم؛ در مرحله دوم ناچار بودم که از فهرست‌هایی که قبلاً چاپ شده استفاده کنم مثلاً فهرست کتاب‌های چاپی بریتیش میوزیوم چاپ شده بود؛ فهرست کتاب‌های چاپی ایندیا آفیس هم چاپ شده بود و مخصوصاً این دو فهرست برای کتاب‌های شبه قاره خیلی مهم است چون ما آن چاپ‌ها را در شبه قاره هم کمتر داریم، یعنی انگلیسی‌ها که با خود برده بودند و طبق قانونی که آن موقع بود یعنی باید چند نسخه از هر کتابی که در شبه قاره چاپ می‌شد، باید اینها به لندن می‌فرستادند و به این طریق این چاپ‌ها در آنجا در یک کتابخانه نگهداری می‌شد.

صفری: معمولاً در کدام کتابخانه نگهداری می‌شد؟

دکتر نوشاهی: ایندیا آفیس؛ کتابخانه ایندیا آفیس که به

دکتر نوشاهی: بله افراد مورد اعتماد و منابع مختلف مانند نمایشگاه‌ها حتی در صحافی‌ها من می‌رفتم و می‌دیدم، کتابهای زیادی را در صحافی‌ها دیدم؛ بعضی مواقع اینگونه اتفاق می‌افتاد. یا آنجا ما بازار یکشنبه داریم که گاه در گذر، یک کتابی را دیدم و آنجا یادداشت کردم. هر کتاب فارسی را که می‌دیدم یادداشت می‌کردم و چون کار هم خیلی وسیع بود، حافظه هم گاهی اوقات یاری نمی‌کرد که آیا فلان کتاب را قبلاً دیده‌ام یا نه؛ پس هر کتاب را که می‌دیدم یادداشت می‌کردم، بعد هم که می‌آمدم در منزل فیش‌های خودم را می‌دیدم؛ اگر تکراری بود که استفاده نمی‌کردم و اگر هم جدید بود استفاده می‌شد.

صفری: در پایان اگر مطلب خاصی به نظرتان می‌رسد که فکر می‌کنید لازم به ذکر است بفرمایید.

دکتر نوشاهی: نه، خود فهرست‌ها که چاپ بشود مطالبی در مورد شیوه کار در مقدمه‌ها ذکر شده و خود این آثار کمک خواهد کرد تا مواردی را که ما تا بحال نمی‌دانستیم و در تاریخ‌های ادبیات فارسی منعکس نشده، به وسیله این فهرست‌ها روشن خواهد شد و راه‌هایی برای کار و شناخت آن منطقه باز می‌شود.

صفری: از اینکه وقتتان را در اختیار بنده قرار دادید متشکرم.

نام دیوان هند نیز نامیده می‌شود. هر کتابی، هر جزوه‌ای و هر چیزی که در هند چاپ می‌شد. اینها یک قانونی گذاشتند که باید از آن‌ها نسخه‌هایی به لندن بفرستند چون در هند حکومت انگلیس‌ها بود.

صفری: پس عملاً فهرست شما شامل فهرست نسخه‌های چاپی قبل از خودتان هم هست منتها با بازبینی و تصحیح.

دکتر نوشاهی: بله، اما آن دو فهرست، یعنی فهرست ایندیآفیس و فهرست بریتیش میوزیوم کمتر غلط دارد؛ و به ندرت اشتباهی در آنها مشاهده می‌شود.

صفری: چون چاپ‌ها را مستقیماً بررسی کرده‌اند.
دکتر نوشاهی: چون کتابها را دیده‌اند و علاوه بر این خیلی هم با دقت کار می‌کردند. خیلی کم دیدم که اشتباهی داشته باشند. فهرست‌های دیگری هم در شبه قاره چاپ شده که من در مقدمه خود نوع منابع را هم ذکر کرده‌ام. فقط مراجعه و بررسی کتابخانه‌ها یا فهرس‌نویسی نشده بلکه ممکن است کتابی را کسی تصحیح کرده باشد و در فهرست منابع کتاب‌هایی را ذکر کرده باشد که اصلاً نه در فهرس هست و نه در کتابخانه‌ها، خودش آنها را دیده و ما از اینگونه فهرست‌های منابع هم استفاده کردیم.

صفری: آیا معتمد بودن اینگونه نویسندگان هم مدنظرتان بوده؟

مرکز پژوهشی میراث مکتوب کارگاههای آموزشی تخصصی تصحیح متون، نسخه‌شناسی، فهرست‌نویسی، زبان‌شناسی و سبک‌شناسی برگزار می‌کند.

۱. سبک‌شناسی و گونه‌شناسی متون کهن فارسی

مدرس: دکتر علی رواقی

۲. آشنایی با مبانی زبان‌شناسی برای تصحیح متون کهن فارسی

مدرس: دکتر علی اشرف صادقی

۳. نسخه‌شناسی و فهرست‌نویسی

مدرس: استاد سید عبدالله انوار

علاقه‌مندان به حضور در این کلاسها می‌توانند جهت ثبت‌نام و کسب اطلاعات بیشتر با شماره تلفن ۰۶۶۴۹۰۶۱۲، یا

نشانی الکترونیکی مرکز info@mirasmaktoob.ir تماس حاصل فرمایند.

